

Arkeologisk förundersökning

Tre domarringar i Mullsjö

förundersökning av RAÄ 13 inför byggande av ny GC-väg

Nykyrka socken i Mullsjö kommun

Jönköpings län

Arkeologisk förundersökning

Tre domarringar i Mullsjö

förundersökning av RAÄ 13 inför byggande av ny GC-väg

*Nykyrka socken i Mullsjö kommun
Jönköpings län*

Rapport, foto och ritningar: Jan Borg
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Marita Tidblom

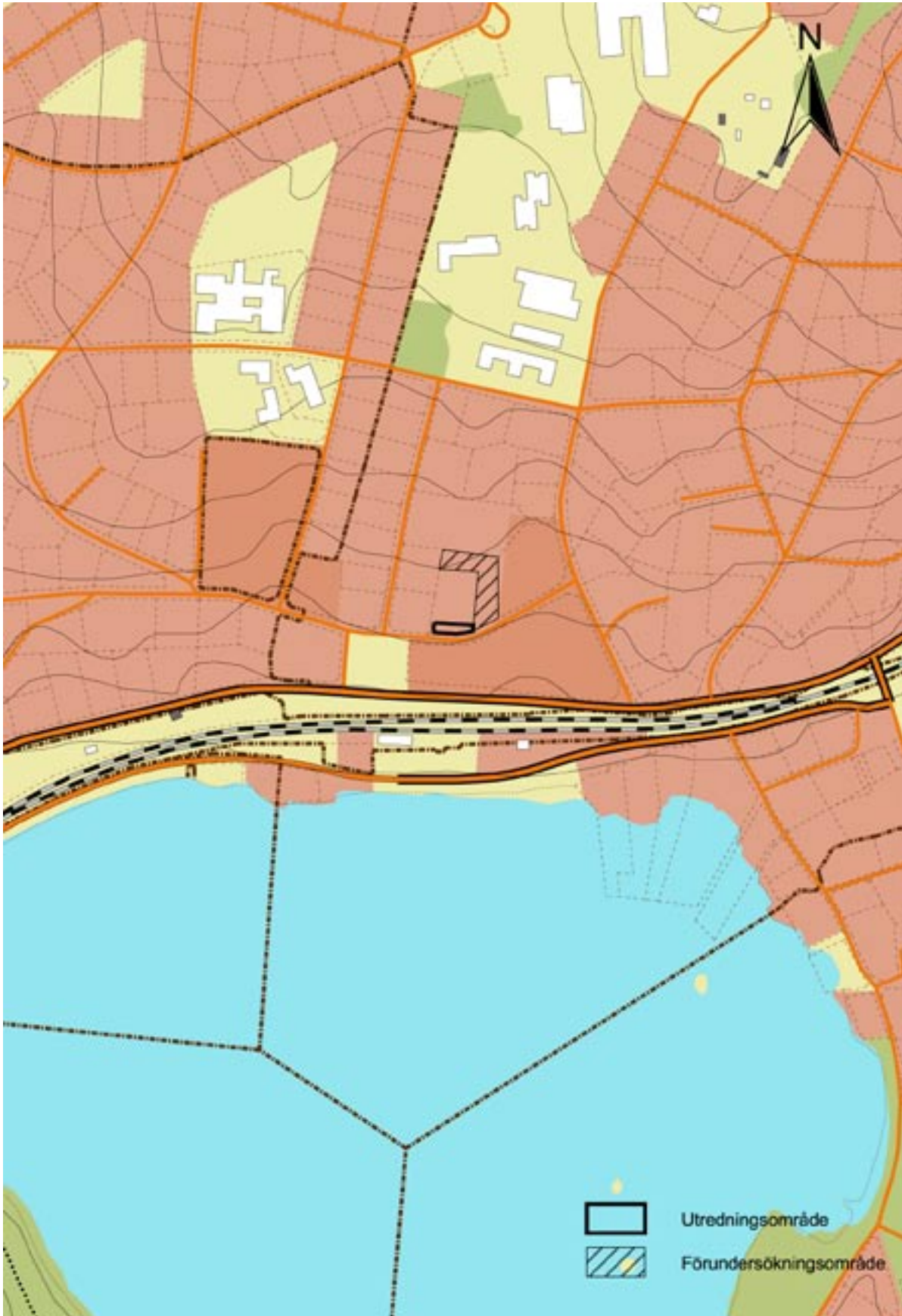
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2006

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Topografi.....	6
Fornlämnings- och kulturmiljö	6
Tidigare undersökningar.....	7
Förundersökningen.....	7
Fynden.....	10
Datering.....	11
Utredningen	12
Sammanfattning.....	12
Åtgärdsförslag.....	13
Administrativa uppgifter.....	14
Referenser.....	15
Tryckta källor.....	15
Otryckta källor.....	15
Arkiv.....	15
Kartunderlag.....	15
Figurförteckning.....	16

FIGUR 1. Utdrag ur digitala fastighetskartan. Centrala Mullsjö med utrednings- och förundersökningsområdet markerade. Skala 1:5 000.

Inledning

Enligt länsstyrelsens beslut har Jönköpings läns museum utfört en arkeologisk förundersökning inom fastigheten Gunnarsbo 1:199, Nykyrka socken i Mullsjö kommun. Förundersökningen omfattar en mindre yta som för närvarande utgörs av igenvuxen tomtmark, centralt belägen i samhället Mullsjö. Anledningen till att området förundersöks är att två domarringar, RAÄ 13, är registrerade i dess södra del.

Arbetet föränsleds av planer på att bygga en ny gång- och cykelväg. Uppdragsgivare är Tekniska kontoret i Mullsjö kommun. Fält- och rapportansvarig är Jan Borg, antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Målsättning och metod

I enlighet med länsstyrelsens beslut syftade förundersökningen till att ta fram ett fördjupat kunskapsunderlag inför planerad exploatering. I detta fall innebär det att fornlämningen skall avgränsas, karaktäriseras och dateras. För att kunna avgränsa lämningen grävdes söschakt med hjälp av grävmaskin. Grävningen syftade även till att utreda om det fanns ytterligare, under marken dolda, lämningar som ej var kända sedan tidigare.

Utöver schaktningen grävdes provrutor. Jorden från rutorna sällades för att ta reda på om material från gravarna spridits från gravgömmorna eller låg kvar i sina ursprungliga lägen. Alla inmätningar skedde digitalt med GPS (nätverks-RTK).

En anledning till att beställaren var angelägen att få lämningarna karaktäriserade var att det lokalt uppstått en diskussion huruvida det verkligen är domarringar. Detta trots att två domarringar varit registrerade sedan den första fornminnesinventeringen 1959.

Den planerade GC-vägen som ledde genom fornlämningsområdet var ett av flera sträckningsförslag. Och då det stod utom allt tvivel att lämningarna verkligen var domarringar så beslutades att en alternativ stäckning var att föredra. Med länsstyrelsens vetskap och godkännande avbröts förundersökningen. Vilket medför att norra delen av förundersökningsområdet ej kom att undersökas. Istället utreddes en alternativ sträckning öster om gravarna inom ramen för den ursprungliga budgeten. Inom det nya utredningsområdet söschaktades det.

Ytterligare en ändring av den ursprungliga planen kom att beslutas. Eftersom fornlämningen ligger centralt i samhället så passerar många människor dagligen och det framfördes önskemål om att en informationsskylt ska sättas upp. Då utredningen tar avsevärt mindre tid i anspråk än den kostnadsberäknade förundersökningen kan ett textunderlag till en sådan skylt tas fram inom ramen för projektet. Under förutsättning att kommunen sköter den löpande

skötseln av lämningen så står länsstyrelsen för tryck- och layoutkostnaden för skylten.

Topografi

Det aktuella förundersökningsområdet ligger centralt i Mullsjö. Samhället är beläget väster om vattendraget Stråken och på sydsidan av en höjd vid sjön Mullsjöns norra strand. Området är kuperat, sjön ligger 227 m ö h och höjden sträcker sig upp till en höjd av ca 300 m ö h. Ej bebyggda eller uppodlade områden är vanligtvis klädda med barrskog.

Berggrunden består av Barnarpsgranit som går i ett stråk längs Vätterns västra strand (SGU 1958a). Ungefär i Mullsjö möts tre olika sorter av jordarter. Norrut täcks berggrunden av morän, österut av rullstensåsar och isälvsgrus och söder- och västerut av sand, grovmo och älvsediment (SGU 1958b).

Fornlämnings- och kulturmiljö

Relativt få lämningar finns registrerade i fornlämningsregistret från Nykyrka socken. Från stenåldern finns inga kända lämningar men det finns uppgifter om att ett lösfynd i form av en yxa påträffats. Problemet med yxan är att den är försvunnen och dess utseende okänt (?). Stenyxor var även vanligt förekommande under bronsåldern vilket gör en datering omöjlig utifrån de uppgifter som finns tillgängliga. Från socknen finns ytterligare ett tjugotal uppgifter om fynd från stenåldern som inte finns med i fornminnesregistret. Det kan dock konstateras att de flesta av dessa fyndplatserna tycks ligga i området kring Knipesjön (Börjesgård, Gustafsson & Nordström, 2000).

Vad som kan vara från bronsåldern är ett röse, RAÄ 11, som är ca 9 m i diameter och ligger på ett krönläge. Storleken, läget och att det är ensamliggande talar för en äldre datering men graven kan även anlagts under järnåldern.

Från järnåldern finns ett större antal fornlämningar registrerade. Majoriteten av de kända lämningarna består av gravar där just domarringarna förekommer i störst antal. Sammanlagt är 12 gravar kända och sju av dem är domarringar.

Ser man till hela Mullsjö kommun ges en bild där stenåldersfynden koncentrerar sig till vattendragen i Sandhems och Bjurbäcks socknar samt runt Knipesjön i Nykyrka socken. Stenåldersindikationerna utgörs till största delen av lösfynd medan spåren efter brons- och järnåldern i första hand utgörs av gravar. Både bronsålderns och den äldre järnålderns gravar är placerade i nästan samma områden. Och de största koncentrationerna återfinns vid Sandhemssjön, Stråken och Tidån. Från den yngre järnåldern finns så få kända gravar i kommunen att någon bild inte riktigt framträder.

Finns det någon fornlämning i kommunen som förtjänar lite extra uppmärksamhet så är det hålvägarna i Sandsjö socken. Systemet är Sveriges största och är en del av den s k Eriksgatuleden. (Börjesgård, Gustafsson & Nordström, 2000).

Tidigare undersökningar

Över huvud taget så har det utförts få arkeologiska undersökningar i Mullsjö kommun. Två gånger tidigare har gravar undersökts. I båda fallen handlade det om efterundersökningar då lämningar redan skadats. Första gången det hände var 1935. Då hade en stensättning, nr 14 i Bjurbäcks socken, skadats. Och andra gången var det en domarring, nr 68 i Sandhems socken, som skadats.

Ingen boplats har ännu undersökts men i Saxarp, Sandhems socken, iaktogs kol och skörbränd sten i en åker vilket tyder på en underliggande boplats. Liknande iakttagelser finns även från Broholm intill väg 47/48 (Börjesgård, Gustafsson & Nordström, 2000). I Sandhems socken har härदार påträffats på två platser vid arkeologiska utredningar. I samband med kabelnedläggning vid en stensättning, nr 266, hittades en härd (Gustafsson 2001). Och i närheten av Sandhems kyrka undersöktes en härd som daterades till ca 300 e Kr och ytterligare fem områden med skörbränd sten och kol kunde ses i de omgivande åkrarna som vid tillfället var nyplöjda (Borg 2002, 7).

Förundersökningen

Då förundersökningen påbörjades var området med domarringarna igenvuxet, varför gräs och sly först var tvunget att slås. Därefter kunde stenarna rensas fram. I fornminnesregistret anges att den norra domarringen är ca 7,5 m i diameter och består av 7 stenar. Den södra beskrivs som något mindre med en diameter på ca 5 m och också den bestående av 7 stenar. En äldre källa anger dock att den större domarringen ska utgöras av fler stenar *Antalet stenar är nu 8 men har sannolikt varit 9, vilket är ganska vanligt i domarringar. En sten, som troligen tillhört själva domarringen, ligger nu inne i ringen* (Johansson 1955, 354). Då stenarna rensats fram tyder allt på att den tidigast tolkningen med 9 stenar i den större domarringen är korrekt.

Inte heller den mindre domarringen ser längre ut som den beskrivs i fornlämningsregistret. Sedan beskrivningen 1959 har vägen söder om domarringen antingen anlagts eller breddats. I vilket fall så ligger de två sydligaste stenarna nu direkt i vägkanten ovanpå en stödmur. Stödmuren är L-formad vilket innebär att dess fot bör sticka in ca 0,8 m under graven. Och för att kunna ställa dit stödmuren bör ca 1 m av jordmassorna vi ser idag först grävs bort och sedan lagts tillbaka. Vidare så innehåller domarringen idag en-

Figur 2. Södra delen av förundersökningsområdet innan vegetationen togs bort, sett från norr.

Figur 3. Stödmuren och de två sydligaste stenarna.

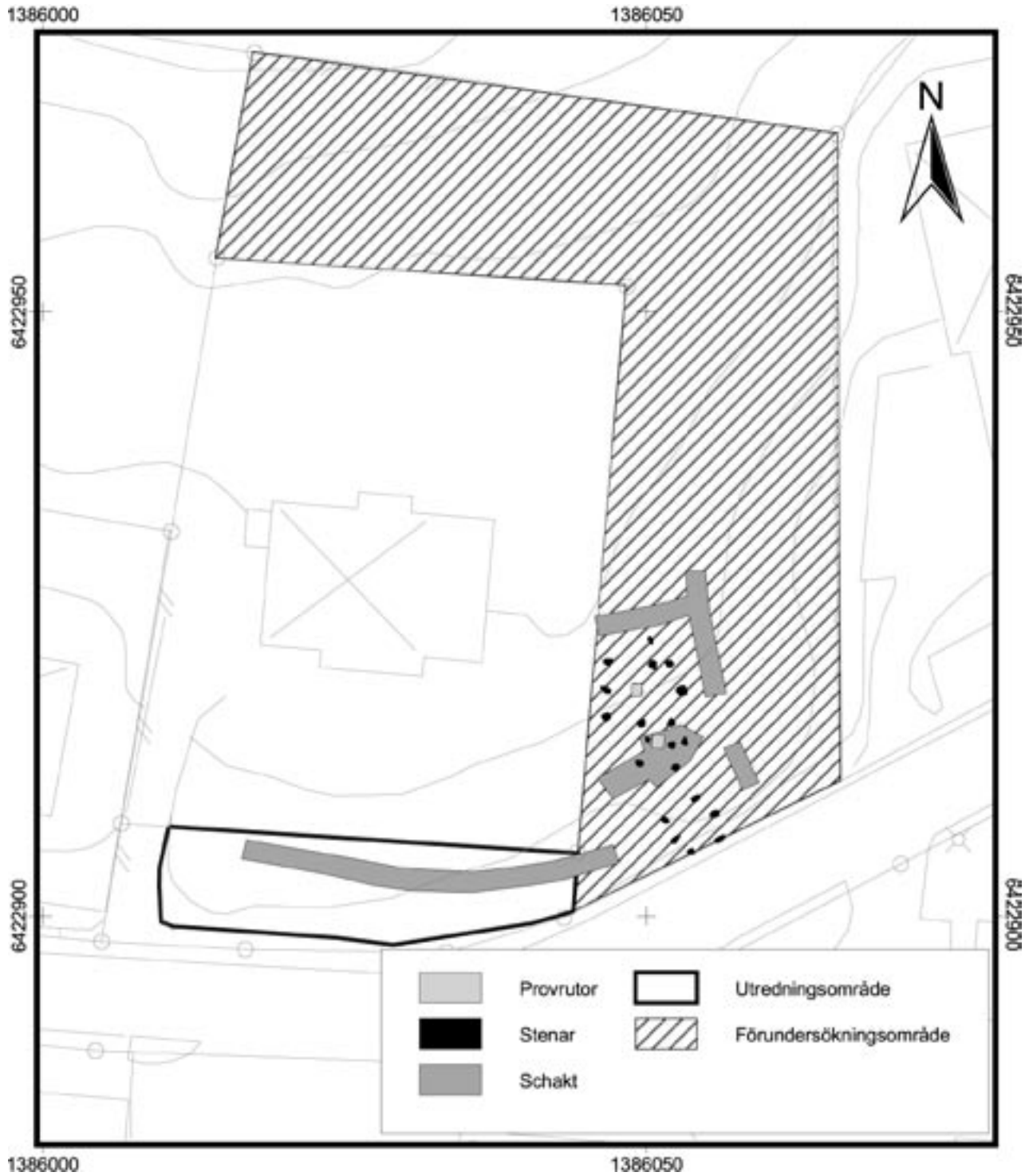
dast 6 stenar. Troligtvis har den sjunde försvunnit i samband med vägarbetet, se Figur 3.

Då gravarnas lokalisering grävdes en provgrop mitt i den större av dem. Inga fynd tillhörande graven hittades men andra sentida föremål påträffades förhållandevis långt under dagens markyta. Det faktum att fornlämningen ligger i vad som kallas Rosenborgs trädgård gjorde att vi på förhand misstänkte att området eventuellt skulle vara påverkat av odling och kanske även modifierat för att passa som trädgård. Föremålen och jordlagrets tjocklek stärkte dessa misstankar.

Första schaktet som togs upp med grävmaskin placerades mellan de båda domarringarna. Nästan direkt hittades en sten som, i storlek, påminner om de som ingår i de båda gravarna. Schaktet vidgades och ytterligare fyra liknande stenar påträffades inom några få meters radie. Under schaktningens gång påträffades brända ben, en värmepåverkad glaspärkla och två bitar harts, vilka alla är typiska fynd för denna typ av gravar. Den samlade bedömningen blir att det ligger tre domarringar på platsen istället för två som tidigare antagits. Normalt så ligger de brända benen och gravgåvorna samlade i en grop någonstans i graven. Här påträffades de spridda över en större yta vilket tyder på att marken bearbetats ned till fyndförande lager. Det ligger helt i linje med tidigare misstankar om att det odlats i trädgården och troligtvis har ytan även plöjts under någon period. Att några av de från början synliga stenarna inte ligger i sina ursprungliga lägen förefaller inte så konstigt mot den bakgrunden. Inte heller ligger alla stenarna i den nyupptäckta graven *in situ*. Men inga mörkfärgningar hittades som kunde antyda deras ursprungliga positioner.

Figur 4. Den nyupptäckta domarringen efter det att området återställts.

Figur 5. Utrednings- och förundersökningsområde med domarringar, schakt och provgropar markerade. Observera att förundersökningen koncentrerades kring domarringarna så ca 3/4 av förundersökningsområdet blev ej undersökt. Om detta område i framtiden ska exploateras måste en ny arkeologisk förundersökning genomföras. Skala 1:500.

Figur 6. Fyndtabell.

F nr	Sakord	Antal	Material	Vikt	Fyndomständighet
1	Br ben	2	Ben	0,1 g	Schaktfynd
2	Harts	2	Harts	10,7 g	Schaktfynd
3	Glaspärla	1	Glas	1,5 g	Schaktfynd
4	Br ben	6	Ben	1,4 g	Sällfynd
5	Glaspärla	1	Glas	0,7 g	Sällfynd
6	Bronsbleck	1	Brons	0,6 g	Sällfynd
7	Harts	1	Harts	3,4 g	Sällfynd
8	Slagg	1	Järn slagg	1,1 g	Sällfynd
9	Oid	1	Järn	2,6 g	Sällfynd

Vid plöjning jämnas marken även ut och ges en relativt plan yta. Den nyupptäckta graven ligger i en mindre sänka och har därför täckts över av jordmassor vid dessa arbeten. I den norra domarringens nordöstra del ligger en mindre hög med jord, troligtvis har denna påförts i samband med senare tiders trädgårdsarbete.

I den nyupptäckta graven sällades materialet från en provruta, se figur 4. I rutan hittades brända ben, harts, ett bronsbleck, slagg samt en oidentifierad bit järn.

Ett kort schakt grävdes öster om den södra och den nya graven utan att något av antikvariskt intresse påträffades. Ytterligare ett schakt grävdes öster och norr om den norra graven med samma resultat. Då detta gjorts avbröts förundersökningen på beställarens begäran. Det innebär att området norr om det nordligaste schaktet inte ännu undersökts.

Fynden

Troligtvis kommer fynden från den nyupptäckta graven. Antagandet baseras på var de hittades. Trots att området troligtvis plöjts säger erfarenheten att material sällan flyttar sig några längre sträckor i dessa fall.

Totalt hittades åtta fragment av brända ben. De har ej genomgått

Figur 7. Pärlorna, fynd nr 3 och 5.

någon osteologisk analys. Därför är det fortfarande okänt om det är ben från människa eller djur. Det går inte heller att säga om det är ben från en eller flera individer. Det vanligaste är att det finns en begravning i varje domarring men det finns exempel på flera begravningar i samma domarring.

Tre bitar harts påträffades. I gravsammanhang antas hartsen oftast använts till att täta de urnor som de brända benen deponerats i. Något anmärkningsvärt är att ingen keramik påträffades. Det kan dock förklaras med att endast en mycket liten del av graven undersöktes eller att kärnen som använts lika gärna kan varit tillverkade av något organiskt material som t ex näver och med tiden försvunnit.

Till gravgåvorna får glaspärlorna, bronsblecket och eventuellt den oidentifierade järnbiten räknas. Att den ena glaspärlan varit med på gravbålet kan man lätt se då den delvis smält och deformerats av värme. Den är till största delen benvit och har ett gråbrunt stjärnformat mönster på ena sidan. Även den andra glaspärlan tycks varit utsatt för värme. Pärlan har spruckit och endast en halva hittades. Den är ljusgrön och odecorerad. Bronsblecket är nu rektangulärt, men brottytor på båda kortsidorna visar att formen kan varit en annan. Det oidentifierade järnfragmentet är starkt korroderat.

Datering

Domarringar dateras generellt till romersk järnålder/folkvandringstid, vilket i år räknat blir från Kr f och till ca 550 e Kr. För att få en mer exakt datering av gravarna skickades två bitar harts till Svedbergslaboratoriet i Uppsala för ¹⁴C-datering. Analyserna kunde inte ge svar på gravarnas ålder.

De enda fynden som kan ge en antydning om när gravarna bygg-

Figur 8. Utredningsområdet efter sökschaktningen.

des är pärlorna. Men då de är deformerade av värme så kan de inte med säkerhet typologiseras. Troligt verkar ändå att den gröna odekorerade pärlan (F nr 3) inte är äldre än från slutet av romersk järnålder (period C3, Lund Hansen 1987, s 30). Endast ett fåtal domarringar i länet har visat sig vara yngre än folkvandringstid så en trolig datering blir mellan 310 - 550 e Kr.

Utredningen

Enligt beställarens önskemål och med länsstyrelsens godkännande genomfördes en arkeologisk utredning etapp 2 av ett närliggande område till det ursprungliga förundersökningsområdet, se figur 4. Området är ca 260 m² stort och utgörs i dagsläget av en gräsmatta. Utredning utfördes i form av sökschaktsgrävning med grävmaskin. Inget av antikvariskt intresse påträffades.

Sammanfattning

Enligt länsstyrelsens beslut har Jönköpings läns museum utfört en arkeologisk förundersökning inom fastigheten Gunnarsbo 1:199, Nykyrka socken i Mullsjö kommun. Förundersökningen omfattar en mindre yta som för närvarande utgörs av igenvuxen tomtmark, centralt belägen i samhället Mullsjö. Inom området ligger RAÄ 13 som var registrerad som två domarringar. Tomten har brukats och allt tyder på att marken plöjts under någon period.

Anledningen till förundersökningen är kommunens planer på att bygga en ny gång- och cykelväg. Det schaktades öster, norr om och mellan de två kända domarringarna. Mellan dem påträffades ytterligare en domarring som ej längre var synlig ovan mark. Den består av fem stenar. Alla stenarna ligger inte i sina ursprungliga

Figur 9. Inmätning av den norra domarringen.

lägen. Vid schaktningen hittades brända ben, harts och en glaspärla spridda inom den nyupptäckta domarringen. Två provrutor grävdes och materialet sållades. Rutan som grävdes i den nordligaste domarringen var helt fyndtom. I rutan som grävdes i den nyupptäckta graven påträffades brända ben, harts, bronsbleck, en oidentifierad bit järn samt ytterligare en glaspärla.

Enligt uppdragsgivarens önskan avbröts förundersökningen vilket innebär att hela förundersökningsområdet inte undersöktes.

Inom samma budget utreddes istället en alternativ sträckning för GC-vägen med länsstyrelsens godkännande. Området är ca 260 m² stort. Den arkeologiska utredningen etapp 2 utfördes i form av sökschaktsgrävning med grävmaskin. Inget av antikvariskt intresse påträffades.

Åtgärdsförslag

Jönköpings läns museum anser att om Mullsjö kommun beslutar att bygga GC-vägen enligt det ursprungliga förslaget ska de tre domarringarna, RAÄ 13, slutundersökas innan arbetet påbörjas. Desutom ska arbetet med att förundersöka den norra delen av området fortsättas innan vägen kan byggas.

Länsmuseet ser inte något som hindrar att GC-vägen byggs inom det område som utreddes väster om domarringarna. Hänsyn bör dock tas till RAÄ 13 så att vägen inte anläggs för nära de tre gravarna.

Länsstyrelsen beslutar om ytterligare åtgärder.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd:	431-3845-2005
Jönköpings läns museums dnr:	139/05
Beställare:	Tekniska kontoret, Mullsjö kommun
Fält- och rapportansvarig:	Jan Borg
Fältpersonal:	Jan Borg & Mikael Nordström
Teknisk inmätning:	Ingvar Røjder
Fältarbetstid:	05-08-15-05-08-19
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Mullsjö kommun
Socken:	Nykyrka socken
Fastighetsbeteckning:	Gunnarsbo 1:199
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad
Koordinater:	x6422915 y1386050
Undersökningsyta:	FU 1 650 m ² , AU2 260 m ²
Fornlämningsnummer:	13
Fornlämningstyp:	Domarringar
Tidsperiod:	Järnålder
Fynd nr:	1 - 9
Tidigare undersökningar:	Inga

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Borg, J. 2002. *Sandhems kyrka. Inför nedläggande av Jordvärme. Sandhems socken i Mullsjö kommun, Jönköpings län*. Arkeologisk rapport 2002:45. Jönköpings läns museum.
- Gustafsson, J. 2001. *Fornlämning 266 - schaktning inför nedläggning av jordkabel förbi Raä 266. Sandhems socken i Mullsjö kommun, Jönköpings län*. Arkeologisk rapport 2001:29. Jönköpings läns museum.
- Lund Hansen, U. 1987. *Römischer import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen reich und dem freien Germanien während der Kaiserzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas*. Köpenhamn.

Otryckta källor

- Börjesgård, B M, Gustafsson, J & Nordström, M. 2000. *Kulturhistorisk inventering Mullsjö kommun. Jönköpings läns museum 1999-2000*.

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. Jönköping.

Kartunderlag

- SGU 1958a. Karta över Sveriges berggrund. Upprättad av Sveriges geologiska undersökningar. Stockholm.
- SGU 1958b. Karta över Sveriges jordarter. Upprättad av Sveriges geologiska undersökningar. Stockholm.

Figurförteckning

Figur 1. Översiktskarta, utdrag ur digitala fastighetskartan

Figur 2. Södra delen av förundersökningsområdet

Figur 3. Stödmuren och de två sydligaste stenarna

Figur 4. Den nyupptäckta domarringen

Figur 5. Karta över utrednings- och förundersökningsområde med domarringar, schakt och provgropar markerade

Figur 6. Fyndtabell

Figur 7. Pärlorna, fynd nr 3 och 5

Figur 8. Utredningsområdet efter sökschaktningen

Figur 9. Inmätning av den norra domarringen

Sedan en tid har frågan väckts om de två registrerade domarringarna mitt i Mullsjö verkligen är gravar från järnåldern. Och först nu när en gång- och cykelväg planerats, genom det område där de ligger, så har en arkeologisk förundersökning utförts som kan svara på frågan. Det är gravar, men inte två utan tre.